

Zarándokút

(Budapest, 1989. június 30.)

Egy esztendeje lesz hamarosan, hogy ott álltam a párizsi Père Lachaise temetőben felállított síremlék előtt, a kettétört árbocú, temetőre vetett hajó mellett. Jó néhányszor végigolvastam a francia és a magyar nyelvű szöveget, próbáltam idegsejtjeimbe belevésni: „1958—1988. Legyen ez a francia föld jelképes sírhelye Nagy Imrének, Losonczy Géznak, Maléter Pálnak, Szilágyi Józsefnek, Gimes Miklósnak és az 1956-os magyar forradalom minden kivégzettjének, kiknek saját hazájukban nincs sírjuk. Az Emberi Jogok Magyarsz Ligrája, Párizs, 1988.” Am sokadszor már nem a szövegre figyeltem, az egymás utáni szavakat értelmetlen szolozmaként mormoltam inkább, gondolataim távol, magam körül jártak. Pontos magyarázatot kellett lennem: mit kereselek én a Père Lachaise temetőben, a kettétört árbocú hajónál, miért vagyok végtelenül szomorú, miért van a kezemben egy csokor virág, és miért potyognak a szememből a könnyek.

Azt nem mondhatom, hogy a fordulópont az én életemben a jelképes sírhely tavalyi meglátogatása lett volna. Am az bizonyos, hogy temérdek sok kusza gondolat, érzés, tudás akkor, ott, a Père Lachaise temetőben állt össze evidenciává.

És tavaly augusztus óta nevezem minden fenntartás nélkül a forradalmat forradalomnak, a gyilkosságot gyilkosságnak, a tankokkal érkezett „baráti segítséget” véres eltiprásnak, a konszolidációs politikákat politikai gyilkosságoknak.

1988 augusztusa számomra azért sem fordulópont, mert előtte az „ötvenhatos eseményekről” igazából nem volt véleményem. Talán az általános iskola nyolcadik osztályában egy felelősor hagyhatta el a számat utoljára az „ellenforradalom” kifejezés, mert hát történelemből mindig ötös voltam. Mindazonáltal nem tudnék számot adni arról, hogy miért volt bennem tartózkodás, miért a hallgatás volt az egyetlen reagálásom évtizedekig. Még a „kérdések” sem nagyon érdekelték.

Pedig úgy tanultam, s a család is ezt hagyományozta rám, hogy 1956-ban a szocialista rend megdöntésére fogott fegyvert a csőcselék, lincselés folyt, zsidózás volt, újra a pincében kellett rejtőzni az életért. (És például **Eörsi István** nevét először egy Lenin-díjas veterántól hallottam — akkortájt mindhárman egy házban laktunk, a Szemere utcában —, s e veterán azzal traktált, hogy az író az ellenforradalom napjaiban géppisztollyal grasszált a házban, és kinyírással fenyegette a lakókat. A rémmese idején — 1964-ben — tízéves kiskölyök voltam, és riadtan köszöntem csokolomót a nemrég szabadult „ellenforradalmár bácsinak”. Sok-sok éven át elkísért az a „Lenin-díjas információ”, mígnem mára **Eörsi** meghatározó szellemnek tekintem.)

„Hála” történelemoktatásunknak és „hála” irodalomoktatásunknak is, sokáig egész egyetemesen nem érdekelt a XX. század második fele. Elhittem, elfogadtam, hogy a történelem az a régmúlt — legalább fél évszázadra kell visszatekinteni ahhoz, hogy „objektív képet” alkothassunk az egykor történelekről. Ez a szakmai érvekkel tulajdonképpen még alá is támasztható, vélekedés sokáig megfosztott magától az érdeklődéstől. Csakhogy az évek múltak, végzettségem szerint történelem-tanár lettem, miközben újságíró voltam, s kedvenc, Biblia-pótló költőm életével, műveivel egyre behatódottan kezdtem foglalkozni. És feleslett a múlt.

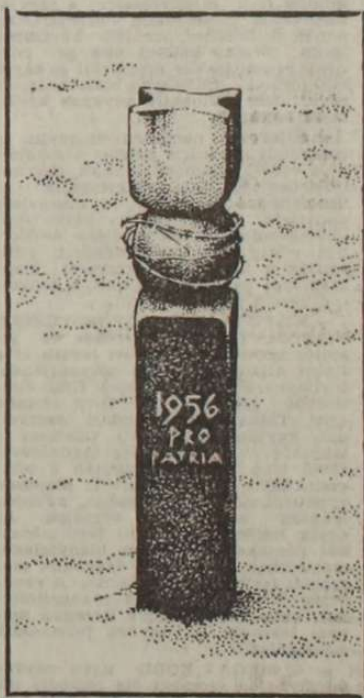
József Attila a tankönyvekben ugye a „munkásmozgalom legkiemelkedőbb tehetségű alkotója”, a *Munkások*, a *Tömeg*, a *Lebukott*, a *Farsangi lakodalom*, a *Mondá*, *Mit érte*, a *Külvárosi éj*, a *Haszn* rimbeöntője, akik ugye a fasizálódó ország végül is örülte, majd öngyilkosságba kergette. Ez a nagyon is vázlatos, ám tudatosan szimplifikáló életutrajz másfél-két évtizeddel ezelőtt is tarthatatlan volt, ha az ember, a versszerető gimnazista csak egy kicsit is forgatni kezdte az *Összes verseket*. Az *Iszonyat*, az *Irgalom*, az *Ős patkány terjeszt kört*, a *Két hexameter*, a *Magány*, a *Ki-be ugrál* című verseket olvasva egy más, bizonyosanként fontosabb vonulat tárult fel. Egy titok, egy megfajított talány, s a gyanú: hogy talán nem is úgy van, ahogy mondták, ahogy mondják.

S a gyanúból az évek alatt mindinkább bizonyosság lesz. József Attilától indulva az ember hamar eljutott *Fejtő* Ferencig, legfeljebb kezdetben megelégedett, hogy e történelmi személyiség fél

évszázada párizsi emigrációban él. És az ember felfedezte *Ignotus* Pált, a *Szép Szó* más munkatársait, *Gáspár* Zoltánt, *K. Havas* Gézá, és megismerte a népi-urbanus vitát. Majd kezébe került Arthur Koestler emlékirata és a *Sötétség déiben* című regénye. Koestler pedig magával hozta *Orwellt*, a kommunistaság kérdését — és a pereket. S e gondolati ív kikerülhetetlenné tette az 1956-tal való tisztességes szembenézést is. Először persze lassú csak a gyanú, majd a lassú-lassú bizonyosság, hogy itt nincs semmi ügy, ahogy mondták, ahogy tanították.

Az olvasás, a nehezen hozzáférhető, a csak becsémpészhető vagy a szigorú konspirációs úton kölcsonkérhető, megvásárolható szamizdatok kábulata volt a következő stáció. Ezt követte a legfontosabb oldalak, fejezetek borosflaskákkal megfizetett fénymásolása és a félsz a lebukástól. Majd a mindinkább elhatalmasodó hányinger: a század gyomorforgató szörnyűségei és a hazugságoktól való teljes csömör. Oldalak százain, ezrein rágtam át magam, a kép lassan kezdett összeállni. Így, ekkor zarándokoltam el a párizsi Père Lachaise temetőbe, kezemben egy csokor virággal. Az ottani felőrás ácsorgás, meditálás tette az evidenciát számomra is evidenciává.

1988 augusztusában az újabb könyvekkel és egy frissen készült videóval felpakoltan indultam haza. A videokazettán a június 16-i párizsi emlékműavatást és a budapesti megemlékezést örököltette meg a *Fekete Doboz* alakuló társulata. A keserűen felemelő hangulatú Père Lachaise-i jelképes sír avatási szertartása közé mentőirozták a film készítői a rendőri önkénytelenség gubmitóztott budapesti tüntetés képeit, beszédeket — mementóként. Történeleget ekkor túl voltunk már a májusi pártértekezleten, az eufórikus visszhangokon. És túl voltunk a hatalom öklének, gumibotjának, könnygázspray-jének ismételt megismerésén, és túl az ezután elhangzott, hírhedtén fals, főtjtákai kijelentésén is, mely szerint nem szereti, ha a rendőreit verik... Mindezeket túl voltunk, de még semmi esély nem látszott arra, hogy 1989. június 16-án, ha a nemzet nem is, de legalább a hozzátartozók végső búcsút vehetnek szeretteik jeltelen sírba kapart földi maradványaitól.

Aztán a múlt év végétől mind nyilvánvalóbbá lett, hogy a tisztes temetés előfeltétele minden érdemi tárgyalásnak, megbékélésnek. Az addig teljhatalmú hatalom lassan és szinte mindig késve, zavarodottan, hazugságokból hazugságokba bonyolódva, lépésről lépésre vonult vissza a temetés és ötvenhat ügyében.

Valaki egyszer a görög sorstragédiához, elsősorban az Antigonéhoz hasonlított a helyzetet. „Ilyen parancs fut szét a város népe közt, / Hogy eltemetni, sem siratni nem szabad, / Hagyják, heverjen ott megkönnyezetlenül, / A dögméző kívánatos zsákmányként.”

Az újkori magyar sorstragédia jellemzésére számos szophoklészi sort idézhetünk, elmerengve azon, hogy a mindenkor Kreon-féle hatalom miért eszmél mindig későn? A józan, megbékélésre serkentő karvezetői tanácsokra miért kételkedő kérdéssel kérdez vissza: „Engedjek ebben is, valóban azt hiszed?”

Pedig a tanács „csak” annyi: „Temesd el illően azt, ki már holtan hever.”

Ósi, mondhatni eredendő törvény ez, megsegése újabb és újabb tragédiák forrása; mind-

hiába a több mint kétezer esztendő s zophoklészi intés — „Bölcs belátás többit ér minden más adománynál.” —, az emberi zsarnokság újból és újból megismétli a kreoni ostobaságokat.

Nem tudtam volna elképzelni, hogy a 301-es parcellához is csak késve, a temetés után több héttel zarándokolhatok majd el. A sorom igazságtalanságának tartom, s fogom tartani eztán már, hogy a betegség ágyhoz kötött, az igazság óráiban csak a televízióban láthattam a fakoporsókat, nem érezhettem a kandeláberekből áradó füst szagát, nem bódulhattam el egy lánatra a virág- és koszorúozón pillanattól, nem tehettem a sírokra egy-egy szál fehér szegfűt, nem lehettem egy a gyászoló tiz- és százszerezzel.

A képernyőről úgy látszott, fel-emelő érzésű, a mártírokhöz illő volt a búcsúztatás. Engem nem zavartak a politikai beszédek — elvégre ez politikai temetés volt. Hogy nem értettem egyet minden beszéddel, ez természetes. A szónokok sem értettek mindenben egyet — egymással.

Két alkalom volt csupán a sokórás gyászszertartás során, amikor szomorúan vettem tudomásul, hogy a közzsereplők nincsenek tekintettel minden megjelentre. A Budapesti Munkástanács egykori elnöke, Rácz Sándor megfontolt és határozott beszédének vége felé arra szólította fel a negyedezási duzzadt tömeget, hogy énekeljék el vele a Boldogasszony anyánk kezdetű egyházi éneket. A téren a katolikusokon kívül reformátusok, evangélikusok, baptisták, zsidók, mi több: bizonyos, hogy ateisták is álltak szép számmal. Olyan emberek, akik nem ismerték, nem ismerhették vagy netán nem is akarták énekelni ezt az egyházi éneket. (Mondjam, ne mondjam? Rám a tévé képernyője előtt ez olyan hatással volt, mint egy évekkel ezelőtti népfreitanácskozás, amelyről volt szerencsétlenségem tudósítani. A szóban forgó gyűlésre meghívták az egyházak helyi képviselőit, akik a befejező aktnál szólóanul, fejüket lehajtva hallgattak, míg körülöttük a többiek énekeltek, mivel-hogy az elnök a népfreitanárra e szavakkal zárta be a tanácskozást: „Eltársak! Es most énekeljék el együtt a munkásmozgalom szent himnuszát, az Internacionálét!” E kellemetlen élmény horgadt fel bennem a tévé előtt fekvé.)

Ezt követően Mécs Imre mondott szívemhez, gondolataimhoz közel álló szavakat. Csak a befejezést szeretném feledni. Mert hiába becsülöm és tiszteltem a szónokot, hiába ismertem meg az elmúlt esztendőkből írásait, nyilatkozatait, ott a téren, a Hősök téren a felszólítására sem fogtam volna meg a mellettem álló ismeretlen kezét — nem tudhattam volna, hogy ki áll mellettem, s különben is, ha olvasmány- és beszélgetéseményeim nem csálnak, akkor az összefogódzkodó egyetemisták '56. október 23-án azért öltöttek kart a karba, hogy idegenek, provokátorok ne férköz-hessenek soraikba... —, és nem mondtam volna névről névre, szóról szóra a szónok után a szavaként diktált esküt. Hiszen az eskü elején még nem tudhattam, hogy mire kellene esküdnöm. (Mondjam, ne mondjam? 1948. március 15-én délelőtt tíz órakor Landerer és Heckenast nyomdájában a márciusi ifjak a cenzúra engedélye nélkül több ezer példányban sokszorosítják a tizenkét pontot és *Petőfi* Sándor versét, a *Nemzeti dal*. A pesti polgárok a délelőtti folyamán kézzel kézre adják a szabad magyar sajtó első nyomtatványait, majd ebéd után a Múzeum kertben összegyűlt tömeg valamivel három óra után *Egred-sy* Gáborral együtt tesz fogadalmat: „rabok tovább nem leszünk”. Aki még nem tudja az eskü szövegét, a Petőfi versét, az a kezében vagy a szomszédjánál levő röplap veszi segítségül.)

Barátaim, akik részt vettek a június 16-i gyászszertartáson, s akik azóta megnézték a temetésről készült videofelvételt is, azt mondják: a televízióban sokkal többet láthattam az egészből, mint ha ott szorongtam volna a negyedezási tömegben. Lehet. Lehet, ha ott lehettem volna, most én is ezt mondanám. De így örökre hiányozni fog a kandeláberekből kiáradó füst szaga, a sokórás tiszteltetés fáradtsága, a körötte levő sokaság, s talán még az is, hogy szomszédaim énekeljék a Boldogasszony anyánkat, s talán még az is, hogy értetlen csodálkozással nézhettem volna a mellettem állók önfeléd esküvését...

A temetés óta eltelt két hét. Még nem mehettam el a 301-es parcellához.

Kimaradtam a történelemből. Zarándokút előtt állok.

Murányi Gábor

Ez a cikk, több szerkesztőséget megjárva, egy évet várt a megjelenésre.